

H. L. Zwitzer, *Comptabiliteit in uniform. 200 Jaar militaire administratie 1795-1995* (Den Haag: Sectie militaire geschiedenis Koninklijke landmacht, 1995, 224 blz., ISBN 90 70677 41 5).

Dit gedenboek geeft een beeld van de ontwikkeling van het beroep van militair administrateur in de laatste 200 jaar. Het jaar 1795 betekende een scherpe breuk met het verleden. De auteur zet allereerst uiteen hoe het leger tijdens de Republiek georganiseerd was. Door de federale structuur van de Republiek financierden de provincies afzonderlijk gedeelten van het leger volgens het zogenaamde repartiestelsel.

Ten tijde van de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland werd de basis gelegd van de moderne militaire administratie. Allereerst verdween het repartitie-stelsel. De financiering van het leger geschiedde in het vervolg door de centrale overheid, die door regelgeving meer greep trachtte te krijgen op het militaire apparaat. Onder meer voerde zij een verantwoordingsplicht in voor militaire functionarissen ten aanzien van de bestede gelden. Daarmee was de militaire administratie een feit.

Na de Franse tijd werd de organisatie van het leger opnieuw ter hand genomen. Nauwelijks was de nieuwe organisatie gereed of de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden werden één staat, hetgeen ook zijn consequenties had voor de legervorming. Na de Belgische Opstand bleef de Nederlandse staat met een torenhoge schuld zitten. De bezuinigingen troffen ook het leger en de militaire administratie. De opbouw kon weer opnieuw beginnen onder financieel moeilijke omstandigheden.

Vervolgens beschrijft de auteur nauwkeurig de geschiedenis van de militaire administratie in de daaropvolgende perioden: van 1840 tot vlak voor de Eerste Wereldoorlog, vervolgens de jaren 1913-1939, dan de mobilisatie en de mei-dagen van 1940 en tenslotte de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog en de ontwikkelingen tot 1987 (de stroomlijning ofwel de zogenoemde Geautomatiseerde ondersteuning van de compagniesadministratie). Het slothoofdstuk behandelt de gevolgen van alle reorganisaties voor de militaire administratie, waarbij ook aandacht wordt besteed aan de uitzendingen in VN-verband. Het werk wordt ontsloten door een bibliografie en een register op persoons-, plaats- en zaaknamen.

Gedetailleerd en met noten en bijlagen gaat de auteur in op de veranderingen in de administratie, die vaak hun oorzaak vonden in politieke ontwikkelingen. Deze ontwikkelingen krijgen dan ook ruimschoots de aandacht. Zo ontstaat een samenhangend geheel, dat voor de liefhebber zeker de moeite waard is.

W. J. Dral

L. M. L. van Rijckevorsel, *Een wereld apart. Geschiedenis van het Sacré-Coeur in Nederland* (Hilversum: Verloren, 1996, 182 blz., f35,-, ISBN 90 6550 534 2).

'Op 12 december 1799 werd in het Bourgondische stadje Joigny Madeleine Louise Sophie Barat geboren. Dit kleine meisje was voorbestemd om een grote rol te spelen in de geschiedenis van de katholieke kerk in haar land en daarmee in de geschiedenis van de hele christelijke wereld. Dankzij haar leven en werken hebben vele generaties vrouwen, in Frankrijk en in tientallen andere landen over de hele wereld, een heel speciale rooms-katholieke vorming en opvoeding genoten, de opvoeding 'op het Sacré-Coeur'. Laetitia van Rijckevorsel, de auteur van het gedenboek *Een wereld apart*, gaat vooral in op de ontwikkeling van de Sacré-Coeurhuizen in Nederland. De huizen bevonden zich voor kortere of langere tijd in Blumenthal

(nu Bloemendaal) bij Vaals, Bennebroek, Nijmegen, Arnhem, Velp en Den Haag. Ter inleiding beschrijft zij het leven van de in 1925 heilig verklaarde Sophie Barat, dat geheel en al aan het Heilige Hart en de opzet van de Sacré-Coeurhuizen gewijd was.

Barat werd al op 23-jarige leeftijd (1802) overste van de vrouwelijke kloosterorde het Sacré-Coeur, die twee jaar daarvoor door haar broer Louis Barat en ene Pater Varin was opgericht. De orde was een soort pendant van de jezuïetenorde en had tot doel meisjes uit de geëde burgerij te vormen tot goede katholieke moeders. De meisjes werden opgenomen in pensionaten die zo veel mogelijk van de buitenwereld werden afgesloten, waardoor de meisjes letterlijk terecht kwamen in 'een wereld apart'. Daar kregen ze een zeer strenge maar gedegen opleiding in godsdienst, talen (waaronder altijd Frans), geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde, kennis der natuur en handwerken. Verder beoefenden ze 'kunsten der ontspanning' zoals muziek en sport. Dit laatste vond de orde zelf eigenlijk iets te frivool, maar om het doel te realiseren moest soms toch toegegeven worden aan vragen van buitenaf.

Het dagprogramma liep van zes uur 's ochtends tot negen uur 's avonds en was gevuld met godsdienst, studie en stilte. Feestdagen waren daarom een welkome afwisseling. Iedereen die in een Sacré-Coeurhuis gewoond heeft, kan zich deze dagen herinneren als iets bijzonders. Sowieso zijn alle betrokkenen bij het Sacré-Coeur het erover eens dat er zoiets bestaat als een *esprit du Sacré-Coeur*, een 'geest' die geworteld is in de afgesloten wereld van de pensionaten, in de heel speciale, stijlvolle en uiterst strenge opvoeding en in de scholing. Het geregelde leven in de Sacré-Coeurhuizen was bij uitstek een voedingsbodem voor het ontstaan van ongewone verbondenheid en intimiteit tussen de meisjes. En dat terwijl de religieuzen juist bang waren voor té innige vriendschappen.

Naast het onderwijs in de pensionaten verzorgden de zusters van het Sacré-Coeur ook les voor arme kinderen uit de omgeving. In de periode voor de Tweede Wereldoorlog was dit voor veel armen een geschenk uit de hemel. Na de oorlog echter werd in Nederland alles anders. Zowel het 'uithuizige' onderricht als het lesprogramma van de Sacré-Coeurpensionaten sloot niet meer aan bij de vragen des tijds. In 1970 hield het Nederlandse Sacré-Coeur op te bestaan.

Van Rijkevorsel was zelf leerlinge van het Sacré-Coeur en dat is af te lezen aan haar betrokken en kleurrijke maar toch ook afstandelijke en gedegen verhaal. Informatie voor dit gedenkboekje haalde zij voornamelijk uit de journaals van de huizen in Nederland. Hoewel ze ook putte uit verschillende interviews en uit eigen ervaringen, ontbreekt het aan illustratieve sfeerbeelden of anekdotes. Mede dankzij de prachtige foto's wordt echter het verblijf in de huizen toch tot leven gebracht. Elk hoofdstuk is apart geannoteerd en in het Frans samengevat. Achter in het boekje is een literatuurlijst en lijst van archivalia te vinden. *Een wereld apart* is een degelijk maar zeker niet saai boek, zowel voor degenen die er op één of andere manier bij betrokken waren als voor geïnteresseerden in het onderwerp 'vrouwen en religie'.

Ellen van den Heiligenberg

H. Kooiker, *Lex scripta abrogata. De derde renaissance van het Romeinse recht. Een onderzoek naar de doorwerking van het oude recht na de invoering van civielrechtelijke codificaties in het begin van de negentiende eeuw*, I, *De uitwendige ontwikkeling* (Dissertatie Groningen 1996; Nijmegen: Ars aequi libri, 1996, xxxiii + 512 blz., f59,-, ISBN 90 6916 240 7).

H. Kooiker stelde zich indertijd ten doel om te onderzoeken wat er na de invoering van codificatie nog overbleef van de invloed van het Romeinse recht. Gaandeweg bleek het onderwerp zoveel stof op te leveren dat een splitsing over twee publicaties noodzakelijk bleek. Het deel